

*Булах Т.М., кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

*Плахотнікова Л.О., кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ СЕЛА НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

***Анотація.** Нині найгострішими соціальними проблемами у сільській місцевості України є відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи, яка призводить до вимирання сіл.*

Тому метою державної інноваційної політики України має стати створення соціально-економічних, правових та організаційних умов для ефективного відтворення, використання і розвитку науково-технічного, економічного й ресурсного потенціалу села. Досягнення цієї мети неможливе без формування та функціонування кластерів соціального розвитку села.

У статті досліджено зарубіжний досвід функціонування кластерів, їх роль у розвитку європейських економік і надано рекомендації щодо розробки та впровадження кластерів соціального розвитку села в Україні.

***Ключові слова:** соціальний розвиток села, кластер, стратегія, кластер соціального розвитку села, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. За умов глобалізації сучасної економіки відступає на другий план її традиційний поділ на сектори й галузі, і як основний організаційний підхід дедалі актуальнішого значення набуває кластерна організація розвитку. Підтвердженням цьому є практична перебудова організації виробництва і територій на кластерних засадах у країнах Європи, Азії, Північної Америки та інших.

Наявність таких соціально-організаційних структур на селі спонукає до активізації діяльності підприємств-учасників кластера, раціонального використання наявного потенціалу: природного, економічного, фінансового, кадрового і, безперечно, позитивно вплине на подолання проблем його соціального розвитку.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду функціонування кластерів, їх ролі у розвитку європейських економік та надання рекомендацій щодо розробки і впровадження кластерів соціального розвитку села в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розробці та впровадженню кластерів соціального розвитку села. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: Біла С.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В. [1], Кузьмін О., Желуха В. [2], Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. [4], Соколенко С. [6], Семенов В., Мозгальова В., Давиденко І. [5], Ціхановська О.М. [9], Шкурін Г.Т. [10]; зарубіжні – Торгачов Д.М. [7], Портер М. [3] та багато інших. Однак в Україні ці питання потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дослідженнями, понад 28 % підприємств на території ЄС визнали свою належність до кластерів. У тих 10 країнах, які були прийняті до ЄС останніми, частка таких підприємств становить у середньому лише 9 %. Понад 67 % ли-

товських підприємств працюють у середовищі кластерів; найвищий рівень кластеризації зафіксовано у Великобританії, де в середньому 8 з 10 підприємств класифіковані як належні до кластера. За твердженням фахівців, найвідчутнішою перевагою кластерного підприємства є те, що воно має змогу запросити висококваліфікованих працівників та обмінюватись ринковою інформацією з партнерами [2].

Із наведеного неповного переліку заходів різних країн щодо реалізації кластерних підходів до розвитку національних економік стає очевидним, що цьому напряму економічних реформ у світі приділяється дедалі більше уваги.

Наприклад, Європейським союзом підготовлено „Європейський кластерний меморандум” для узгодження дій країн-членів щодо їх інноваційного розвитку на основі кластерних ініціатив (2007), широко застосовується так звана кластерна політика розвитку економіки (Cluster-Based Economic Development) з відповідним інституційним забезпеченням. У Фінляндії та інших країнах Північної Європи опрацьована державна політика вибору, формування й розвитку кластерів. Данія розробила уніфікований підхід до міжфірмового співробітництва на засадах кластеризації. У Словенії розроблено Національну програму розвитку кластерів (2003).

У штатах США діють комісії з розробки кластерних стратегій та ініціювання створення кластерів, орієнтованих на інноваційну діяльність. У Японії на базі технопарків організовані регіональні центри консолідації зусиль уряду, університетів і промисловості для реалізації соціально-економічних проектів кластерного розвитку територій. У Казахстані діє “Казахстанська кластерна ініціатива” з організації конкурсів на розробку й реалізацію регіональних кластерних пілотних проектів. У Російській Федерації розроблено Концепцію довгострокового соціально-економічного розвитку, якою передбачається створення мережі територіально-виробничих кластерів з метою реалізації конкурентного потенціалу територій і формування високотехнологічних кластерів в європейській та азійській частинах країни (2008) [9].

Протягом останніх років створення й розвиток кластерів стає одним з пріоритетних напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів України, в яких спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу, міжнародних і неурядових організацій уже розпочато реалізацію кластерних ініціатив. На зміну застарілим (розробленим ще на початку 2000-х рр.) стратегіям регіонального розвитку створюються нові, побудовані на кластерному підході. Кластерними ініціативами охоплено майже всі регіони України.

Наразі переважна більшість українських кластерів, кількість яких за різними оцінками становить близько 50, перебувають на стадії становлення. Найбільш популярними для їх створення є туристичний сектор, харчова, машинобудівна галузі промисловості, тоді як наукоємні галузі (електроніка, альтернативна енергетика, нанотехнології, інформаційні технології та фармацевтика) представлені недостатньо [8].

Проте жоден з наявних кластерів не орієнтований на соціальний розвиток села та підвищення рівня життя селян. Хоча, приміром, у Білгородській області Російської Федерації на основі кластерного підходу розроблено концепцію розвитку соціальної інфраструктури сіл. В її межах планується створення багатокомпонентного соціального кластера у 287 поселеннях. Його основними функціями є благоустрій територій, розвиток медичної, освітньої сфер, модернізація транспортної і телекомунікаційної мереж, поліпшення побутового і торговельного обслуговування жителів області.

Розбудова сучасних сільських поселень у місцях концентрації агропромислової інфраструктури, а отже, й робочих місць – чи не єдиний шлях створення належних умов проживання людей на селі з огляду на тенденції занепаду сіл та обмежені можливості державного бюджету. Цим шляхом просувається Білорусь, в якій на базі великих агропромислових підприємств розбудовуються агромістечка.

Немає до цього часу в Україні, на відміну від економік у сусідніх країнах як на заході – ЄС, так і на сході – СНД, і системного законодавства із створення інститутів підтримки кластерів, немає й затвердженої Концепції кластерної політики на місцевому, регіональному та національному рівнях. Окрім того, нині у вітчизняному законодавстві не існує навіть визначення поняття „кластер”, його видів, особливостей створення і функціонування. Зокрема, у Господарському кодексі України відсутнє поняття „кластера” як територіального об’єднання підприємств, а всі розроблені проекти нормативно-правових актів із формування засад державної політики у сфері кластеризації залишаються незатвердженими [1].

Окрім вказаних, до найважливіших чинників, що ускладнюють запровадження кластерної моделі розвитку в Україні, слід віднести такі:

- відсутність довіри між органами державної влади та бізнесом;
- відсутність підтримки кластерних ініціатив з боку держави;
- слабкість кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність агресивних постачальників та вимогливих споживачів;
- нестача іноземних інвестицій та венчурного капіталу, що є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинених країнах;
- непослідовність у реалізації довгострокових стратегій у зв'язку з нестабільністю політичної ситуації;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про наявні та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування й результати діяльності вже наявних кластерів в Україні [1].

У той же час аналіз світової практики та реалізація кластерних стратегій дозволяє зробити такі принципові висновки:

1. Застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку сучасної економіки і запорукою розвитку високорозвиненої системи господарювання.

2. Перевага кластерного механізму полягає у тому, що він заснований на ефективно-му поєднанні внутрішньокластерної кооперації в процесі надання послуг з внутрішньою конкуренцією у рамках соціального кластера. Його специфікою є отримання організаціями-учасниками синергетичного ефекту, що полягає в підвищенні конкурентоспроможності всієї системи порівняно з окремими господарюючими суб'єктами.

3. Характерною особливістю кластера є його інноваційна орієнтованість. Найбільш успішні кластери формуються там, де здійснюється чи очікується „прорив” у галузі техніки і технології виробництва з наступним виходом на нові ринкові ніші. Тому всі країни світу активно використовують кластерний підхід у формуванні та регулюванні своїх національних інноваційних програм.

4. Проведення кластерної політики ґрунтується на організації взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесом і науково-освітніми установами. Координація їх зусиль сприяє підвищенню інноваційного виробництва і сфери послуг, взаємному вдосконаленню й посиленню ефективності їх роботи.

5. Конкурентоспроможні кластери, як правило, мають розвинені зв'язки з подібними кластерами в інших регіонах і країнах. Стимулювання подібних міжнародних зв'язків стає важливим напрямом кластерної політики, прискорює розвиток кооперації між родинними кластерами, підвищує ефективність їх співпраці [6].

Кластерний підхід до управління соціальним розвитком села – це додатковий механізм удосконалення системи управління для ефективного використання інвестицій з державного та місцевих бюджетів. Його основною метою є збалансування пропорцій у розрізних зусиллях різних суб'єктів щодо вирішення проблеми якісної, рівної освіти (створення соціально-культурного, освітнього середовища села, гальмування процесів руйнації сільської економіки і культури, інформаційне забезпечення сільської громади тощо), активізація коопераційних зв'язків між різними освітніми, культурними, господарськими комплексами, органами влади, оптимізація мережі навчальних закладів з урахуванням демографічної й економічної ситуації та необхідності підвищення якості освіти, досягнення позитивних зрушень у показниках освітнього рівня регіону за допомогою регіонального співробітництва. Вона є інструментом вирішення внутрішніх проблем територій не на підґрунті конкуренції за умов залучення централізованих фінансових ресурсів, отримання бюджетних дотацій та субвенцій чи регіональних податкових преференцій, а на основі ефективнішого використання ресурсів розвитку регіону. Це зменшує навантаження на державний бюджет щодо розв'язання проблем місцевого, регіонального розвитку.

Кластер соціального розвитку села залежить від таких чинників: нормативна база, забезпеченість процесу функціонування кластера матеріальними, технічними, технологічними, кадровими, інформаційними ресурсами; за умов попиту – наявність потреби населення регіону в різних соціальних благах і послугах; у ролі родинних та підтримувальних галузей –

об'єкти соціальної інфраструктури й організації, що забезпечують їх діяльність. Стратегією для учасників кластера є створення сприятливих умов для гідного життя населення.

Отже, кластер соціального розвитку села – це група взаємопов'язаних локально сконцентрованих органів управління, організацій та установ різних форм, які надають соціальні послуги населенню й об'єднані спільними інтересами із стратегічною метою – забезпечення добробуту сільської людності [7].

Можна виокремити такі його характерні ознаки:

- завершеність та цілісність, об'єднання різних компонентів соціального розвитку в організовану систему;
- територіальне розміщення, позаяк будь-який комплекс охоплює певний соціальний простір і має свою конфігурацію;
- складність складових кластера, його структури, умов функціонування й розвитку;
- наявність провідної організації, що визначає стратегію кластера;
- локалізація основної маси учасників кластера, яка є необхідною для встановлення прямих тривалих зв'язків;
- стійкість зв'язків між елементами кластера;
- довгострокова координація взаємодії учасників кластера в рамках основних систем управління;
- широкий спектр учасників: у структуру кластера входять органи державного й регіонального управління, організації та установи соціальної інфраструктури, що надають послуги, споживачі послуг (населення), бізнес, громадські організації;
- інноваційна орієнтованість.

Застосування кластерного підходу в процесі управління соціальним розвитком села передбачає комплексну модернізацію нормативно-правових, інституційних, інформаційно-комунікаційних зв'язків та відносин, у результаті чого створюються сприятливі умови для формування й розвитку кластерів, їх продуктивної взаємодії. Таким чином, процес управління соціальним розвитком регіону на основі даного підходу доцільно представити у вигляді кількох взаємопов'язаних блоків: науково-дослідного; організаційно-правового; кадрового; інформаційно-комунікаційного (див. рис. 1) [7].

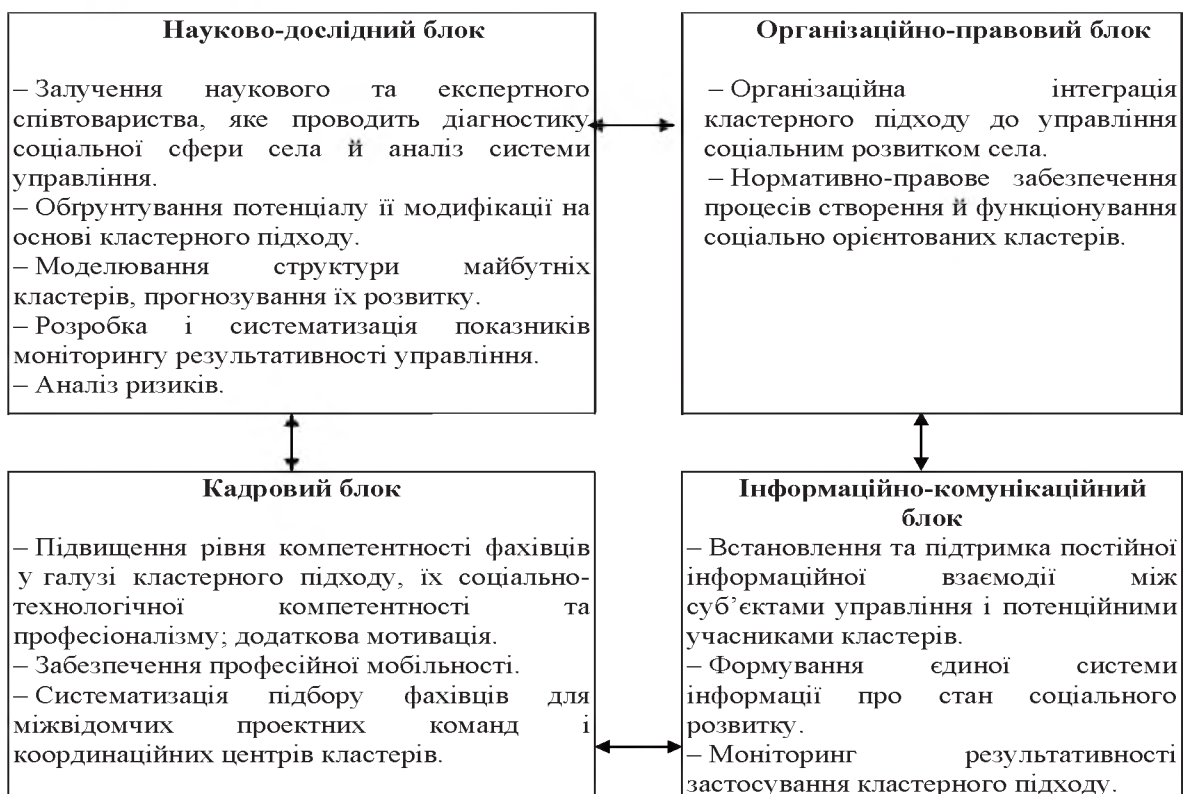

Рис. 1. Схема модифікації системи управління соціальним розвитком села на основі кластерного підходу

Джерело: розробка авторів.

Важливою передумовою результативної роботи здійснення цих заходів є розроблення цільових програм по кожному напрямку залежно від рівня розвитку того чи іншого фактора та дійовий контроль за їх виконанням на місцевому і державному рівнях. Ці умови забезпечують запровадження програмно-цільового методу розподілу й використання ресурсів у межах кластерного формування [10]. Однак, такого рівня взаємодії в рамках існуючої системи і застосовуваних технологій управління „зверху – донизу” досягти неможливо. Необхідно перебудувати систему державного й громадського управління соціальним розвитком села на засадах децентралізації та розвитку самоврядування.

Висновки. Отже, перехід на кластерну організацію соціального розвитку села має знайти відображення в аграрній та соціальній політиці держави як довгострокове програмове завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, науки й освіти, спрямування їх спільних коштів на спільне досягнення визначених для кожного соціального кластера напрямів та пріоритетів.

Основними елементами такої політики повинні бути:

- закріплення в першу чергу на рівні господарського законодавства, правового режиму функціонування кластерів в Україні, зокрема через введення правової категорії „кластер”;
- розробка Міністерством аграрної політики та продовольства України Закону України „Про самоврядні господарські об’єднання в соціальній сфері села”, спрямованого на створення умов для формування й розвитку системи самоврядування та врегулювання правових, економічних і соціальних засад формування та діяльності самоврядних господарських об’єднань (у т.ч. соціальних кластерів);
- підвищення ефективності співпраці в системі „регіон – наука – соціальний розвиток”;
- забезпечення підтримки розвитку кластерів соціального розвитку на регіональному рівні;
- розробка веб-сайтів та єдиної інформаційної бази з інформацією про існуючі у регіонах кластери, інформування підприємців про переваги кластерної моделі організації виробництва під час заходів з розвитку підприємництва, створення електронних форм заявок для підприємств, які бажають стати учасниками кластерів, що дозволить усунути інформаційний вакуум для потенційних інвесторів, сприятиме залученню у кластери вітчизняного та іноземного капіталу;
- впровадження на місцевому рівні процедури видачі дозволів за принципом „єдиного вікна”, що прискорить проходження дозвільних процедур, здійснення часткового фінансування об’єктів соціальної, виробничої та побутової інфраструктури на основі державно-приватного партнерства в рамках узгодженого проекту.

Список використаної літератури

1. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / [Біла С.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В. та ін.]; за ред. С.О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 80 с.
2. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Желуха // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 14-23.
3. Портер М. Конкуренция: учеб. пособ. / М. Портер : пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
4. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3-12.
5. Семенов В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Семенов, В. Мозгальова, І. Давиденко // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 78-89.
6. Соколенко С. Кластерний підхід як технологія управління регіональним економічним розвитком / С. Соколенко. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/06/klasternij-pidkhd-yak-tekhnologiya-upravlinnya-regionalnim-ekonomichnim-rozvitkom/>.

7. Торгачёв Д.Н. Управление инновационным развитием социальной сферы региона на основе кластерного подхода / Д.Н. Торгачёв // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2012. – № 4 (27). – С. 23-25.

8. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org>.

9. Ціхановська О.М. Кластеризація як новий методичний механізм розвитку сільських територій / О.М. Ціхановська // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 153-155.

10. Шкурін Г.Т. Кластерний принцип соціально-економічних відносин у підвищенні рівня життя сільського населення / Г.Т. Шкурін // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 124-129. – 331 с.

*Bulakh T.M., Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of International Management and Marketing Department,
Ukrainian State University of Finance and International Trade*

*Plahotnikova L.A., Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of International Management and Marketing Department,
Ukrainian State University of Finance and International Trade*

INNOVATIVE DIRECTION OF IMPROVING THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF SOCIAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS ON THE BASIS OF CLUSTER APPROACH

Abstract. Currently, the most acute social problems in rural areas of Ukraine is the lack of motivation to work, poverty, labor migration, unemployment, lack of social infrastructure, the deepening demographic crisis, which leads to the extinction of villages.

Therefore, the purpose of the state innovation policy should be the creation of socio-economic, legal and organizational conditions for effective reproduction, use and development of scientific-technical, economic and resource potential of the village. Achieving this goal is impossible without the formation and functioning of clusters of rural social development.

The article examines the foreign experience of functioning of clusters, their role in the development of European economies and provided recommendations on the development and implementation of clusters of rural social development in Ukraine.

Keywords: social development of the village, cluster, strategy, cluster of rural social development, competitiveness.

References

1. Innovacijni pidhody do regional'nogo rozvytku v Ukrayini : analit. dop. / [Bila S.O., Zhalilo Ja.A., Shevchenko O.V. ta in.]; za red. S.O. Biloyi. – K. : NISD, 2011. – 80 s.

2. Kuz'min O. Klasteri yak chynnyk innovacijnogo rozvytku pidpriemstv i terytorial'nyh utvoren' / O. Kuz'min, V. Zheluha // Ekonomika Ukrayiny. – 2009. – № 2. – S. 14-23.

3. Porter M. Konkurencija: ucheb. posob. / M. Porter : per. s angl. – M. : Vil'jams, 2000. – 495 s.

4. Sabluk P.T. Klasterizacija jak mehanizm pidvishhennja konkurentospromozhnosti ta social'noyi sprjamovanosti agrarnoyi ekonomiky / P.T. Sabluk, M.F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2010. – № 1. – S. 3-12.

5. Semenov V. Regional'nyj rekreacijnyj klaster u konteksti strukturnoyi perebudovy ekonomiky regionu / V. Semenov, V. Mozgal'ova, I. Davidenko // Regional'na ekonomika. – 2006. – № 3. – S. 78-89.

6. Sokolenko S. Klasterijnyj pidhid jak tehnologija upravlinnja regional'nym ekonomichnym rozvytkom / S. Sokolenko. – Rezhim dostupu: <http://ucluster.org/blog/2012/06/klasternij-pidkhd>

yak-tehnologiya-upravlinnya-regionalnim-ekonomichnim-rozvitkom/.

7. Torgachjov D.N. Upravlenie innovacionnym razvitiem social'noj sfery regiona na osnove klasterного podhoda / D.N. Torgachjov // Vestnik Altajskoj akademii jekonomiki i prava. – 2012. – № 4 (27). – S. 23-25.

8. Ukrayins'ki klasteri [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu : <http://ucluster.org>.

9. Cihanovs'ka O.M. Klasterizacija jak novyj metodychnyj mehanizm rozvytku sil's'kyh terytorij / O.M. Cihanovs'ka // Ekonomika APK. – 2007. – № 5. – S. 153-155.

10. Shkurin G.T. Klasternyj pryncyp social'no-ekonomichnyh vidnosyn u pidvyshhenni rivnja zhyttja sil's'kogo naselennja / G.T.Shkurin // Ekonomika APK. – 2008. – № 2. – S. 124-129. – 331 s.

*Булах Т.М., кандидат экономических наук,
доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга
Украинского государственного университета финансов и международной торговли*

*Плахотникова Л.А., кандидат экономических наук,
доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга
Украинского государственного университета финансов и международной торговли*

ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ СЕЛА НА ОСНОВАНИИ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В настоящее время наиболее острыми социальными проблемами в сельской местности Украины является отсутствие мотивации к труду, бедность, трудовая миграция, безработица, упадок социальной инфраструктуры, углубление демографического кризиса, приводящая к вымиранию сёл.

Поэтому целью государственной инновационной политики должно стать создание социально-экономических, правовых и организационных условий для эффективного воспроизводства, использования и развития научно-технического, экономического и ресурсного потенциала села. Достижение этой цели невозможно без формирования и функционирования кластеров социального развития села.

В статье исследован зарубежный опыт функционирования кластеров, их роль в развитии европейских экономик и предоставлены рекомендации по разработке и внедрению кластеров социального развития села в Украине.

Ключевые слова: социальное развитие села, кластер, стратегия, кластер социального развития села, конкурентоспособность.